

Gunna Funder Hansen

Cand.negot. (arabisk), ph.d.-stipendiat.

Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet.

g.funder@hist.sdu.dk

Fremmede fonemer og finurlige former

- om forbindelsen mellem korrekt udtale og læsefærdighed på arabisk

Begynderundervisningen i arabisk som fremmedsprog adskiller sig på visse områder fra tilsvarende undervisning i nære fremmedsprog som engelsk, tysk, fransk eller spansk. De studerende konfronteres nemlig med et helt nyt skriftsystem og en række meget fremmede lyde. Formålet med denne artikel er at illustrere, hvor vigtig en grundig træning i de nye fonemer er for det videre forløb - ikke blot for at de studerende får en korrekt og forståelig udtale, men også for deres læsefærdighed på længere sigt.

Det arabiske alfabet

Det arabiske alfabet består af 28 bogstaver, hvoraf de fleste tager lidt forskellig form, afhængigt af om de optræder alene eller først, sidst eller i midten af et ord. Nogle bogstaver skelnes alene på grundlag af en prik eller streg, og derfor kan de visuelle søgestrategier, de studerende har opdyrket til at skelne latinske bogstaver, ikke umiddelbart bruges. Endvidere viser komparative studier, at forskellene imellem bogstaverne i arabisk skrift er mindre end i det latinske alfabet. Alt i alt er bogstaverne for arabiskstuderende på begynderniveau forholdsvis svære at skelne fra hinanden. Hertil kommer, at nogle af bogstaverne repræsenterer meget fremmede fonemer, som kan være vanskelige at skelne for danske studerende.

Tre af alfabetets 28 bogstaver fungerer som lange vokaler ([a], [u] og [i]). Korte vokaler kan markeres som diakritiske tegn (småtegn der føjes til bogstaverne, vi kender fra dansk f.eks. accent), men udelades normalt bortset fra i religiøse skrifter og tekstmateriale til børn. Vokalernes udtale spænder ret vidt og er meget dialektafhængig, men denne variation er fleksibel og altså ikke et udtryk for et komplekst vokalsystem, som vi kender det fra dansk, der jo har noget nær verdensrekord i vokalvariationer. For danske studerende volder disse beskedne tre vokaler derfor ikke problemer, når det nye alfabet skal læres.

Med konsonanterne er det straks værre. Dog er det en fordel, at ortografien på moderne standardarabisk til forskel fra på dansk er meget regelret, og med få, systematiske und

tagelser har én konsonant kun én udtale. Det fonetiske slægtskab mellem forskellige bogstaver kommer i nogle tilfælde til udtryk rent grafisk, som illustreret i figur 1.

Figur 1: Eksempler på grafisk og fonetisk slægtskab i det arabiske skriftsystem

س	s	ش	ʃ (sh)
ت	t	ث	θ (th)
د	d	ذ	ð (blødt d)

Som det ses i figur 2, kendes 12 af konsonanterne fra dansk, mens yderligere seks konsonanter normalt ikke volder de store vanskeligheder, fordi vi kender dem fra de nære fremmedsprog. Men de øvrige skaber ofte problemer. Fire af dem ligner meget fonemer, vi kender i forvejen, men udtales lidt anderledes. De betegnes ofte som emfatiske, men

Figur 2: A - D: Kendte og fremmede konsonantiske fonemer på arabisk (jvf. Det Internationale Fonetiske Alfabet)

A. Fonemer kendt fra dansk		B. Fonemer kendt fra nære L2	
ب	b	ث	θ som i engelsk thing
ت	t	ش	ʃ som i engelsk shine
د	d	ج	ʒ som i fransk j (stemt)
ذ	ð	خ	x som i tysk ach
س	s	ر	r som i spansk r (let rullet)
غ	ɣ	ز	z som i fransk z (stemt)
ف	f		
ك	k		
ل	l		
م	m		
ن	n		
ه	h		
C. Lidt anderledes fonemer		D. Helt fremmede fonemer	
ص	dybt/mørkt s	ح	ħ (gutturalt h)
ض	dybt/mørkt d	ق	q (gutturalt q)
ط	dybt/mørkt t	ع	ʕ (guttural lyd: 'ayn')
ظ	dybt/mørkt ð	ء	ʔ (stop/stød)

den mest markante forskel på dem og deres mere velkendte modstykker er, at de påvirker vokalerne, der omgiver dem, så disse udtales dybere. Dette kan illustreres med forskellen mellem det klare [a] i 'and' og det dybe [ɑ] i 'anderledes'. De sidste tre konsonanter udtales alle gutturalt og er ofte anledning til stor moro blandt de studerende, indtil de er nogenlunde automatiserede. Det gutturale q [q] udtales som det grønlandske q, og det lærer de fleste hurtigt. Det gutturale h [ħ] er lidt vanskeligere, især fordi der tit - også på længere sigt - opstår sammenblanding mellem dette, det 'neutrale' [h] og det 'grove' [x] (ofte translittereret [kh]). De største problemer giver imidlertid bogstavet *ayn* [ʕ], som er en stærkt guttural lyd, der stiller forholdsvis store krav til muskulaturen i halsen. Endelig er der det uproblematisk 'stød', kaldet *hamza* [ʔ], der til forskel fra på dansk markeres i skriften, men normalt ikke listes som en del af alfabetet.

Morfologiske aspekter

Korrekt udtale er naturligvis altid en vigtig side af fremmedsprogstilegnelsen, fordi dårlig udtale i lige så høj grad som ringe ordforråd eller syntaks kan forstyrre kommunikationen. På arabisk har udtalevanskeligheder imidlertid nogle særlige implikationer pga. det arabiske sprogs morfologiske struktur:

Arabiske ord er almindeligvis bygget op af to morfologiske enheder: en rod bestående af tre konsonanter, der bærer en grundbetydning (normalt i form af et verbum i perfektum, 3. pers. mask. sing.), samt et begrænset antal sæt af præ- in- og suffixer, der tilføjer information om f.eks. kausalt eller reflektivt aspekt og også danner ord inden for de øvrige ordklasser. Eksempelvis er vokalmønsteret [- a - a - a] den almindeligste grundform (f.eks. *kataba*: han skrev, *ʃahada*: han kiggede, *ʔabaxa*: han lavede mad), [- aa - i -] er subjekt for grundformen (*kaatib*: forfatter, *ʃaahid*: vidne/tilskuer, *ʔaabix*: kok), mens [ma - - a -] er sted for grundformen (*maktab*: kontor, *maʃhad*: udsigt, *maʔbax*: køkken).

Hovedparten af det arabiske ordforråd følger altså et begrænset antal 'skabeloner', der hver især går igen i et meget stort antal ord, hvor det således er konsonantroden alene, der udgør den fonologiske og semantiske forskel. Denne gentagelse af de samme morfologiske strukturer gør, at de færreste har problemer med, hvilke stavelser der er trykstærke og tryksvage. Variationen er nemlig begrænset. Til gengæld stiller det selvsagt store krav til, at netop konsonanterne udtales korrekt.

Det er derfor uhyre vigtigt, at de fremmede fonemer trænes grundigt hos arabiskstuderende, og det er i begynderundervisningen, at grunden til en sikker distinktion af fonemerne skal lægges. Den har nemlig ikke blot afgørende betydning for udtalen, men for alle fire færdigheder - ikke mindst læsefærdighed.

Lyd og læsning

Der er ikke ligefrem enighed blandt læseforskere om, hvor central en rolle fonologisk behandling spiller for læseprocessen, men der er efterhånden generel konsensus om, at læsning af forskellige skriftsystemer involverer forskellig grad af fonologisk behandling, afhængigt af hvor meget fonologisk materiale det enkelte skriftsystem indeholder. Således læses skriftsystemer, der fortrinsvis indeholder semantisk information (f.eks. kinesisk) overvejende leksikalsk, dvs. ordgenkendelse sker den direkte vej fra grafisk input til leksikon, mens skriftsystemer, der overvejende indeholder fonologisk information (f.eks. vores alfabet) aktiverer mere fonologisk medierede processer.

Endvidere synes det at være generelt accepteret, at uanset skriftsystem må læsning af ord, som læseren sjældent konfronteres med, nødvendigvis involvere fonologiske processer, mens højfrekvente ord i langt højere grad - og måske fuldstændig - genkendes direkte på basis af deres velkendte ortografiske form (automatisk ordgenkendelse). Det synes da også fornuftigt nok at antage, at et ord man har set tilstrækkelig mange gange genkendes umiddelbart, uden at man først skal omkode bogstaverne til lyd. Automatiseringen sker også på sub-leksikalt niveau, således at også ord, vi ikke møder så ofte, efterhånden genkendes hurtigere, fordi de består af bogstavsammenstillinger, som vi har set mange gange før og derfor hurtigt afkoder. Som i så mange andre sammenhænge gør øvelse altså mester, og erfaring med tekst er helt afgørende for læsefærdigheden. Uden en meget høj grad af automatisk ordgenkendelse bruger man nemlig så meget kognitiv kapacitet på at afkode ordene, at man ikke har overskud til at koncentrere sig om indholdet, og læseforståelsen svækkes.

Lyd og læsning på arabisk

Det arabiske skriftsystem er alfabetisk, men da de korte vokaler normalt udelades, mangler arabisk tekst en god del fonologisk information. En del forskning tyder på, at arabiske læsere kompenserer for dette ved i meget høj grad at støtte sig til kontekst og desuden trække på deres erfaring med de tre-konsonantiske rødders semantiske information og systemet af præ- in- og suffixer, der er karakteristiske for de semitiske sprog. (Se G. F. Hansen, Sprogforum nr. 21:2001 for en nærmere gennemgang af læseprocessen på arabisk og hebraisk). Men for arabiskstuderende på begynderniveau går det ikke så let. Samtidig med, at deres ordforråd er begrænset, er de i arabisk sammenhæng nye læsere. Mens studerende inden for de nære fremmedsprog kan overføre en god del af deres erfaringer med bogstaver og bogstavkombinationer fra modersmålet, er arabiskstuderende i mange henseender at sammenligne med begynderlæsere i 1. klasse. Ganske vist kan de overføre deres kendskab til sammenhængen mellem grafem og fonem, men bortset fra det er de på bar bund.

Et stort antal nyere undersøgelser viser, at fonologisk opmærksomhed er en afgørende faktor for en vellykket læseindlæring hos børn, der lærer at læse. Voksne arabisk-

studerende på begynderniveau er i princippet i samme båd. Fordi de ingen erfaring har med arabisk skriftligt materiale, må de i høj grad læne sig op af skriftens fonologiske information. Og manglende fornemmelse for de arabiske fonemer kan her blive en alvorlig hindring for etableringen af en god læsefærdighed. Forveksling af de fremmede fonemer kan pga. sprogets morfologiske struktur meget let føre til fejlagtig afkodning, og stadige gentagelser af denne type læsefejl hindrer, at der efterhånden etableres en sikker, automatisk ordgenkendelse.

Evnen til at genkende og skelne sikkert mellem de arabiske fonemer er alt i alt en hjørnesten for et godt sprogtilgnelsesforløb på både kort og lang sigt. Dette opnås ikke alene gennem eksponering for arabisk sprog, men kræver koncentreret udtaletræning meget tidligt i forløbet. Samtidig er der behov for en målrettet indsats for at opbygge en automatiseret sammenkobling mellem fonemer og deres grafiske repræsentation i det arabiske skriftsystem og give de studerende optimale muligheder for at opnå en høj grad af automatisk ordgenkendelse og dermed god læsefærdighed.

Litteratur

Adams, Marilyn Jager: *Beginning to Read. Thinking and Learning about Print.* MIT Press, 1999.

Brustad, Kristen, Mahmoud Al-Batal & Abbas Al-Tonsi: *Alif Baa. Introduction to Arabic Letters and Sounds.* Georgetown University Press, 1995.

Hansen, Gunna Funder: At læse uden vokaler. Om læseproces på arabisk og hebraisk. i: *Sprogforum*. 2001, nr. 21.

Koda, Keiko: The role of phonemic awareness in second language reading. i: *Second Language Research*. 1998, nr. 14:2.

Leong, Che Kan & R. Malatesha Joshi (eds): *Cross-Language Studies of Learning to Read and Spell. Phonologic and Orthographic Processing.* Boston, Mass.; Kluwer Academic, 1997. 427 s.